थारु समुदायको अधिकार प्राप्तिका लागि भएको थारु आन्दोलन

कैलाली जिल्ला, जानकी गाउँपालिका वडा नं.७ को एक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय समाजशास्त्र विषयको
स्नाकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिका लागि आंशिक आवश्यकता
परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत गरिएको सोध पत्र

प्रस्तुतकर्ता
गंगाराम चौधरी
रोल नं. :- २८२६३८ (३६५)
रजिष्ट्रेशन नं.६-२-४१३-१४-२००६
समाजशास्त्र केन्द्रिय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय,
कीर्तिपुर, काठमाण्डौ ।

२०७५

त्रिभूवनविश्वविद्यालय

मानविकी संकाय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा समाजशास्त्र संकाय अर्न्तगत समाजशास्त्र विषयको स्नाकोत्तर तहको उपाधि प्राप्तिको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने उद्देश्यले प्रस्तुत “**थारुसमुदायको अधिकार प्राप्तिका लागि भएको थारु आन्दोलन**”विषयक शोधपत्र **गंगाराम चौधरी**ले मेरो निर्देशन, सुझाव तथा सुपरिवेक्षणमा तयार पार्नु भएको हो । म उहाँको कार्यप्रति सन्तुष्ट छु अतःशोधपत्रको अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

उप-प्राध्यापकः- सुदिप सिंह नकर्मी

शोधनिर्देशक

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

२०७५

मिति : २०७५/१२/२८

त्रिभूवनविश्वविद्यालय

मानविकी संकाय

समाजशास्त्र केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

स्वीकृतिपत्र

"**थारु समुदायको अधिकार प्राप्तिका लागि भएको थारु आन्दोलन**" (कैलाली जिल्ला, जानकी गाउँपालिका वडा नं. ७ को एक अध्ययन) शीर्षकमा त्रिभूवन विश्वविद्यालय, समाजशास्त्र तथा मानवशास्त्र केन्द्रीय विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोश्रो वर्षका **गंगाराम चौधरी**ले प्रस्तुत गर्नुभएको शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
प्रा.डा.तुल्सीराम पाण्डेय	....
(विभागीय प्रमूख)	
उप-प्राध्यापकः- सुदिप सिंह नकर्मी	....
(शोध निर्देशक)	
डा.चिरञ्जीवि आचार्य	
(बाह्य परीक्षक)	....

मिति : २०७५/१२/२८

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र“**थारु समुदायको अधिकार प्राप्तिका लागि भएको थारु आन्दोलन” , (कैलाली जिल्ला,जानकी गाउँपालिका वडा नं. ७ को एक अध्ययन**) त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकि संकाय अर्न्तगत समाजशास्त्र विषय स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको (५६०)पाठयांश पुरा गर्न तयार गरिएको हो । सर्वप्रथम मलाई यस शोधकार्य लेखनको प्रारम्भ देखी अन्त्यसम्म आवश्यक सहयोग, सल्लाह र सुझाव एवं प्रेरणा प्रदान दिनुहुने डा. कृष्ण भट्टचन र शोध निर्देशक आदरणिय गुरु उप-प्राध्यापकः-श्री सुदिप नकर्मी ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता टकयाउन चाहन्छु । शोधपत्र तयारीका क्रममा स्वीकृति प्रदान गरेर अनुसन्धान गर्ने अवसर दिनुहुने विभागिय प्रमुख आदरणिय गुरु श्री प्रा. डा. तुल्सीराम पाण्डेय ज्यू, बाह्य परीक्षक डा. चिरञ्जीवि आचार्य ज्यूका साथै विभागका सम्पुर्ण गुरुहरु तथा कर्मचारीहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आवश्यक सामग्री उपलब्ध गराई सहयोग तथा आवश्यक सल्लाह सुझाव र प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने डा. गोपाल दहित ज्यू , सीताराम चौधरी , मीनराज चौधरी र पत्रकार गणेश चौधरी प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । शोधकार्यको लागी समाग्री संकलन गर्नमा सहयोग गर्ने मित्रहरु रोविन चौधरी, नेम्वर राई , किरन चौधरी प्रति हार्दिक धन्यवादज्ञापन गर्दछु ।शोधकार्यका लागि प्रत्येक समयमा उर्जा एवम् हौसला प्रदान गरी प्रेरणादायी भूमिका निर्वाह गर्ने तथा आवश्यक सुझाव सल्लाह दिनुहुने मित्र रामकुमार चौधरी , प्रकाश र शोधपत्रको प्रस्तावना टाईपिङ्ग गरेर सहयोग गर्ने मित्र सुरेश कुसुम्याप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । भौतिक तथा आर्थिक सहयोग गरी उच्चशिक्षा प्राप्तिको निम्ति अवसर प्रदान गर्नुहुने आदरणीय अभिभावकद्धय सुग्रीव ड. थारु, चेहरी देवीथारु, प्रेमलाल थारु , सन्तरानी देवी थारु र जीवन संगिनी श्याम कुमारी चौधरी प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै मलाई आदरणियलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्न चाहान्छु । त्यसै लाई पनि विषेश धन्यवाद अर्पण गर्न चाहान्छु ।

अन्त्यमा लेखन कार्यमा सहयोग सुझाव दिनुहुने सम्पूर्ण सहपाठी मित्रहरुलाई धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

शोधकर्ता

गंगाराम चौधरी

मितिः २०७५/१२/२८त्रिभुवन विश्वविद्यालय

कीर्तिपुर , काठमाण्डौ

प्रबन्ध सार

अधिकार स्थापित गर्नका लागि भएको थारु आन्दोलनमा अध्ययन क्षेत्रका थारु समुदायको भूमिकाको र आन्दोलनको महत्व बारेविश्लेषण गर्नु ।अध्ययन क्षेत्रका थारु समुदायको समाजिक, आर्थिक र राजनितिक अवस्थाको पहिचान गर्नु, यस सोधकार्यको मूख्य उद्देश्य रहेको छ । यो अध्ययन कैलाली जिल्लाको जानकी गाउँपालिका वडा नं. ७ मा गरिएको हो । शोध अध्ययन छनौट गरिएको यस वडा नं. ७ मा रहेको हिम्मतपुर, लट्कनिया , भुर्सा , टिकुलीगढ र ओखरपुर गाउँटोलगरि ३०० घर परिवार रहेकोमा नमुनाका लागि ५० जनालाई सकिय उत्तारदाताको रुपमा छनौट गरी तथ्याङ्क संकलन गरिएको हो । यस अध्ययनमा वर्णनात्मक एवम् विश्लेणात्मक अनुसन्धान ढाँचाको प्रयोग गरिएको छ । यस अनुसन्धानको कममा विषेशगरि यूवाको उत्तरदातामा विशेष भुमिका रहेको छ । थारू जातिहरुको सामाजिक, राजनीतिक , आर्थिक अवस्थाको पहिचान, थारु जातिको सामाजिक क्षेत्रमा सांस्कृतिक तथा आर्थिक पहुँच र उपलब्धीको विश्लेषण गर्दै समस्या पत्तालगाउनमा युवा, विद्यार्थी, शिक्षक र प्रध्यापक हरु संगको विषेश छलफल मार्फत यो शोधपत्र तयार गरिएको हो । त्यसैगरि थारु जातिहरुको जीवनशैलीमा आएको परिर्वतनको अध्ययन गर्न विभिन्न पुर्खा एवम युवाहरुको दोहोरो सम्बाद गरि तथ्याङ्क प्रस्तुत गरिएको छ ।

प्राथमिक तथ्याङ्कहरु अध्ययन क्षेत्रमा पुगि प्रश्नवली, अर्न्तवार्ता अनुसुची मुख्य सुचनादाता संगको छलफल, अवलोकन आदि बाट लिइएको छ भनै द्धितियतथ्याङ्क विभिन्न स्रोतहरु जस्तै पुस्तक, पत्रपत्रिका, सामाजिक संजाल , गाउँपालिकाको कार्यलय आदिबाट प्राप्त मात्रात्मक तथ्याङ्कलाई विभिन्न तलिका र चार्टको माध्यमबाट विश्लेषण गरिएको छ ।

कुनैपनि जातिको सामाजिक सांस्कृतिक आधार नै उनीहरुको पहिचानको आधार मानिन्छ । थारू जातीहरुको सामाजिक सांस्कृतिक आधार नै उनीहरुको पहिचानको अधिकार हो । यस शोधपत्रतयार गर्दा जानकी गाउँपालिका वडा नं. ७ का बृद्धा युवाशिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको सक्रिय साहभागिता पाइयो । सामाजिक तथा सांस्कृतिक अवस्थाको अध्ययन गर्दा थारू जातिको परिचय, परिवारको किसिम, घरको बनावट, महिलाको स्थिति, नातेदारी व्यवस्था जस्तो पक्षको अध्ययन गरिएको छ । उक्त पक्षको अध्ययन गर्दा परिवारको किसिम, घरको बनावट, महिलाको स्थितिमा आमूल परिवर्तन भएको देखिन्छ भने नातेदारी व्यवस्था पुरानै परम्परा अनुसार देखिन्छ । त्यसैगरी सांस्कृति अवस्थाको अध्ययन गर्दा धर्म, भेषभुषा, विवाह संस्कार, चाडपर्व, धार्मिक प्रचलन, र भाषा जस्ता पक्षको अध्ययन गरिएको छ । उक्त अध्ययन पश्चात जानकी गाउँपालिका वडा नं. ७ मा विभिन्न सामाजिक, संस्कृति तथा आर्थिक पक्षमा परिवर्तन पाइयो । मूलतः सामाजिक संस्कारमा आएको परिवर्तन मध्ये जन्म संस्कार, विवाह संस्कार, मृत्यु संस्कारमा परिवर्तन देखिन्छ । त्यसैगरी उनीहरुको खानपान, शैक्षिक क्षेत्र, नारीहरुको अवस्था, पेशा, कृषि प्रणालीमा समेत परिवर्तन आएको देखिन्छ । देश, काल र परिस्थिति अनुसार उक्त

क्षेत्रमा बासोबास गर्ने थारू जातीहरुमा राजनीतिक क्षेत्रमा आएको परिवर्तन समेत सहज तरिकाले पाइएको छ ।

विषयसूची

शिर्षक	पृष्ठ
सिफारिस पत्र	
स्वीकृतिपत्र	
कृतज्ञताज्ञापन	
विषय सूची	
अनुसूची	
तालिका सूची	

विवरण	पृष्ठ
अध्याय - १ : परिचय	**१-११**
१.१ पृष्ठभूमि	१
१.२ सामाजिक आन्दोलन	३
१.३ समस्याको कथन	८
१.४ अनुसन्धनात्मक प्रश्नहरु	१०
१.५ अध्ययनको उद्देश्य	१०
१.६ अध्ययनको सीमा११	
१.७ अध्ययनको महत्व	११
अध्याय - २ : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	**१२-१९**
२.१ साहित्य सन्दर्भको पुनरावलोकन	१२
अध्याय - ४ : अनुसन्धानविधि	**२०-२२**
३.१ अध्ययन क्षेत्रछनोटको औचित्य	२०
३.२ अध्ययनढाँचा	२१
३.३ अध्ययन क्षेत्रको छनोट	२१
३.४ नमुनाछनोटप्रकृया	२१
३.५ तथ्याङ्क स्रोत र प्रकृति	२१
३.६ तथ्याङ्क सङ्कलनविधिवातरिकाहरु	२२
३.६.१ स्थलगतअवलोकन	२२

३.६.२ अर्न्तवार्ता / प्रश्नावली २२

३.६.३ घरधुरी सर्वेक्षण २२

३.७द्वितीय स्रोततथ्यांकको अध्ययन २२

३..८ तथ्याङ्कको विश्लेषणतथा प्रस्तुतीकरण २२

अध्याय - चार : अध्ययन क्षेत्र सामान्य परिचय २३-३१

४.१ कैलालीजिल्ला २३

४.१.१ भौगोलिकअवस्था २३

४.१.२ जानकीगाउँपालिका २३

४.१.३ गाउँपालिकाको वडाविभाजन २४

४.१.४ जनसंख्याको विवरण २५

४.१.५ वडाअनुसार जनसंख्यातथा घरधुरी विवरण २७

४.१.६ जातजाती समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण २८

४.१.७ मातृभाषाअनुसार जनसंख्याको विवरण २९

४.१.८ स्वास्थ्य, खानेपानीतथा सरसफाई २९

४.१.९ विद्युत, यातायात र संचार २९

४.१.१० राजनैतिकतथाप्रशासनिक केन्द्र ३०

४.१.११ आदिवासी / जनजातिको अवस्था ३१

अध्याय - ५ : तथ्यांक प्रस्तुतिकरण

थारु आन्दोलनको महत्व ३२-६८

५.१ थारु जाकिो ऐतिहासिकअवस्था ३२

५.१.१ थारू जातिको परिचय ३२

५.१.२ थारूजातिको उत्पत्ति ३४

५.१.३थारू जातिको सामाजिक, साँस्कृतिकअवस्था ३६

५.१.४ थारू जातिको आर्थिक अवस्था ३८

५.२ थारु आन्दोलन ३९

५.२.१ थारुआनदोलनका राजनीतिकमागहरु ४३

५.२.२ अर्न्तवार्ता तथाछलफलहरु ४६

५.३ समाजिकअवस्था ५०

५.३.१ जनसंख्या ५०

५.३.२ परिवारको किसिम ५१

५.३.३ घरको बनावट ५२

५.३.४ शिक्षा ५३

५.३.५ महिलाको स्थिति ५४

५.३.६ साँस्कृतिकअवस्था ५५

५.३.७आर्थिक अवस्था ६०

५.३.८ वार्षिक खर्चको विवरण ६४

५.३.९ वैकल्पिक रोजगारीको स्थिति ६५

५.४ थारु समुदायको राजनीतिकपहुचको अवस्था ६६

५.४.१ राजनीतिक संलग्नता /सहभगीता ६६

५.४.२राजनीतिक चेतनामाआएको परिवर्तन ६७

अध्याय - छ : सारांशतथानिष्कर्ष ६९-७३

६.१ सारांश ६९

६.२ निष्कर्ष ७१

परिभाषिकशब्द र प्रयोग ७४

अनुसूचीहरु ७५

अन्तर्वार्ता प्रश्नावली ७५

कैलालीजिल्लाको नक्सा ७९

जानकीगाउँपालिकाको नक्सा ८०

सन्दर्भ ग्रन्थसूची ८२

तालिका सूची

विवरण	पृष्ठ
तालिका नं. १ : गाउँपालिकाको वडा विभाजन	२४
तालिका नं. २ : जानकी गाउँपालिकाको जनसंख्याको विवरण	२६
तालिका नं. ३ : वडा अनुसार क्षेत्रफल, जनसंख्या तथा घरधुरी विवरण	२७
तालिका नं. ४ : जानकी गाउँपालिकाको जनसंख्या र जातको विवरण	२८
तालिका नं. ५ : मातृभाषा अनुसार जनसंख्याको विवरण	२९
तालिका नं. ६ : गाउँपालिकाको मतदाता संख्या	३०
तालिका नं. ७ : उमेर अनुसार उत्तरदाताको विवरण	५०
तालिका नं. ८ : उमेर र लिङ्ग अनुसार छनौट परिवारको जनसंख्या विवरण	५१
तालिका नं. ९ : परिवारको बनावटको अधारमा उत्तरदाताको विवरण	५२
तालिका नं. १० : घरको किसिमको अधारमा उत्तरदताको विवरण	५२
तालिका नं. ११ : शैक्षिक स्थिति अनुसार उत्तरदाताको विवरण	५३
तालिका नं. १२ : भू-स्वामित्वको विवरण	६१
ततलिका नं. १३ : अधिया तथा ठेक्का जग्गामा खेती गर्नेको विवरण६१	
तालिका नं. १४ : नमुना छनौटमा परेका घरपरिवारको वार्षिक उत्पादन	६२
तालिका नं. १५ : खान पुग्ने र नपुग्ने आधारमा विवरण	६३
तालिका नं. १६ : उत्तरदाता थारू जातिको आम्दानीको स्रोत	६४
तालिका नं. १७ : खर्चका क्षेत्रहरूको विवरण	६५
तालिका नं. १८ : राजनैतिक दलमा जनसहभागीता	६७